

Эв вазифесини тешкерюв

а) Суаллер(агъзавий джеваплар):

1. Синтаксис тильшинастырынынъ болюги олып, нени орене?
2. Сёз бирикмеси ве джумле арасында насыл фаркъ бар?
3. Сёз бирикмеси акъкъында не айта билесинъиз?
4. Джумлелер тизимине коре насыл чешитке болюнелер?
5. Предикатив мунасебетине коре насыл чешитлери ола?
6. Макъсадына коре джумле чешитлерини хатырланъыз,
7. Джумленинъ баш азасы – муптеда акъкъында не айта билесинъиз?
8. Джумленинъ баш азасы – хабер акъкъында не айта билесинъиз?
9. Исим-хабер ве фииль- хаберни неге эсасланып айырамыз?

Мевзу: Джумленинъ экинджи дередже азалары

- **Бакъыладжакъ суаллер:**
- **1.Айрыджы ве онынъ ифаделенюви.**
Сыфатлайыджы ве сайиплик айрыджылар.
- **2.Тамамлайыджы ве онынъ ифаделенюви.**
Васталы ве вастасыз тамамлайыджылар.
- **3.Ал ве онынъ ифаделенюви.Манасына коре чешитлери.**

Айырыджы

- Сыфатлайыджы айрырыджылар:
 - насыл?
 - къайсы?
 - къач?
 - къачынджы?
 - къачар?
 - Мисаллер:
 - Саба эрте мени **татлы** юкъудан достум Лютфи уятты.(Дж.А).
 - **Анамнынъ** анасы Коккозь коюнде яшай.
- Сайиплик
айрырыджылар:
кимнинь?
ненинь?

Сыфатлайыджы айырыджаларның иfadеленюви

- **Сыфат:**
- **Мавы** байракъ – төмиз кокниң төмсилидир.
- **Исим:**
- Манъа къартанам **кумюш** къушакъ бағышлады.
- **Сайы:**
- **Бир** тарафы – къулан чёллер,
- **Бир** тарафы – бағча-бағъ.
- **Замир:** **Бу** дагълар гузель!
- **Сыфатфииль:**
- Вазифени **беджерген** Алим дефтерини тапшырды.

Сайиplitик аýырыджылар

- **Шекилленген:**
 - Сайиplitик **-НЫНЪ,-НИНЪ**
 - аффикслеринен
 - языла.
-
- **Шекилленемеген:** аффикссиз языла.
 - **Мисаллер:**
 - **Татарларның** севген ашы – чиберек.
 - Узакътан **къуш** сеси эшитильди.

Тамамлайыджы

- Фииллерни иза эте ве **не? кимни? нени? кимге?** **неге? кимден? неден? кимнен? ненен?**
- **ким акъкъында? не акъкъында?** киби суаллерге джевап бере.
- Меселя:
- Анам лезетли **не? кобете** япты.
- Бу китапта **ким акъкъында? къартбабам акъкъында** язылған.

Тамалайыджыларның ифаделенюи

- **Исимнен:** Эдем **гуллерни анасына** бапышлады.
- **Сыфатнен:** **Яхшыгъа** яхшылықънен бармалы.
- **Сайынен:** **Он секизге** толды яшым.
- **Замирнен:** **Бизни** оджамыз мектеп янында бекледи.
- **Озъ озюнъни** макътама, халкъ **сени** макътасын.
- **Исимфиильнен:** Достум апансыздан **келювиме** шашты.
- **Модаль сёзлернен:** Иши **ёкъкъа** куньде байрам.
- **Сыфатфиильлернен:** Дағда **чалышкъанларгъа** аш азырладылар.
-

вастасыз васталы тамамлайыджылар

- : **Вастасыз тамамлайыджылар** тюшүм келишинде келе, **кимни?нени?** деген суаллерге джевап берир.
Меселя: Сен бу **икяени** дикъкъатнен оқу.
Зоре **Таирни** чокъ вакыт бекледи.
- **Васталы тамамлайыджылар:**
кимге? неге? кимден? неден? кимде? неде?
кимнен? ненен? ким акъкъында? не акъкъында?
деген суаллерге джевап бере.

Меселя: Дерсте **И.Гаспралы акъкъында** меракълы маюмат алдыкъ.

шекилленген өз шекилленмеген тамамлайылар

- **Шекилленген** чешитинде тюшүм көлишининь -**ны,-ни** аффикслери языла.
- Меселя: Сен **Рустемни** коръдинъми?
- **Шекилленмеген** чешитинде -ны,-ни аффикслери язылмай, тюшүм көлиши олгъаны тек суаллерден билине.
- Меселя: Балалыкъта анам манъа **китап** окъуй эди.

Ал ве онынъ чешитлери

- 1.**Тарз алы:** насыл алда? не тарзда?насыл?
- 2.**Ер алы:** къайда? къаерге? не ерге? къайдан?
- 3.**Вакъыт алы:** не вакъыт?къачан?не вакъыттан берли?
- 4.**Себеп алы:** не ичюн? не себептен?
- 5.**Макъсад алы:** не макъсаднен? не ичюн?
- 6.**Микъдар-дередже алы:** не къадар?къач кере?
насыл дереджеде?не дереджеде?

Меселя: Мен сени **сабырсызылыкъынен** бекледим.

Ёлджу **эвлер арасына** бурулды.

УмумиЙлештирюв

- **Суаллерге джеваплар:**
- 1.Экиндже дередже азаларынынъ адларыны айтынъыз.
- 2.Айрыдзы насыл сёз чешитининъ огюnde келे? Онынъ насыл чешитлери бар?
- 3.Тамамлайыджынынъ насыл чешитлери бар?
- 4.Ал манасына коре насыл чешитлерге айрыла?
-
-

Талиль ичюн джумлелер

- Дост къара куньде белли ола.
- Ана-бабанъа сёз къайтарма.
- Халкъ яхшылыкъны унутмаз.
- Муаббет къорантагъа беля япышмаз.
- Унерсиз адам емишсиз терекке бенъзер.
- Яхши адам яман сёз айтмаз.

Тевсие Этильген Эдебият

- 1. Акъмollaев Э. С. Къырымтатар тилининъ амелияты. Синтаксис. – Т. 1989. – 160 с.
- Гаркавец А. Н. Ана тили. – Киев: Радянська школа, 1988. – 168 с.
- Оказ А. С. Материалы спецкурса по синтаксису крымскотатарского языка. Сложные предложения. – Симферополь: ТНУ, 2002 – 116 с.
- Велиулаева А. В. Къырымтатар тили грамматикасындан джедвелер. – Акъмесджит, 1999